

A DÁN PARASZTSÁG FEJLŐDÉSÉNEK ÚTJA

GONDOLATOK ÉS EMLÉKEZÉSEK» című nagy művében Bismarck az 1864-ben a Schleswig-Holsteinért Dániával folytatott háborút megelőzően ezeket írta: „Emlékeztem a királyt arra, hogy elődei mind gyarapították az országot, III. Frigyes Vilmos a Rajna-tartományt hódította meg, II. Frigyes Vilmos Lengyelországot, II. Frigyes Sziléziát, I. Frigyes Vilmos Pomerániát. Arra bátorítottam tehát a királyt, hogy ugyanezt tegye.« Majd tovább: „A király a nélkül, hogy a kérdés jogi oldalát megvizsgálta volna, kirtartott a mellett, nincs jogom Holsteinhez« és végül: „A hercegségeknek Poroszország részére való megszerzését gyalázatosságnak tartották mindazok, akik 1848 óta a nemzeti gondolattal játszottak.« Poroszország Ausztriával együtt 1864-ben elvette Schleswig-Holsteint, és a dánok azóta gyűlölték a németeket, Poroszországot és Ausztriát s Ausztriával együtt minket magyarokat sem szerettek.

1864 azonban Dánia történetében fordulópontot jelez: az ország újabbkori politikai átalakulásának és mezőgazdasági renaissance-ának ez az első fordulópontja. Egy elvesztett háború, az anyaországtól lecsatolt területek felett érzett fájdalom, a gyengeség tudatának lesújtó volta hatotta át az országot minden rétegében. A hasonlóság Dánia és Magyarország sorsa között talán megállapítható ennél a pontnál. Folytatódik-e azonban ez az analógia a továbbiakban is és időszerű-e éppen most az a példa, melyet Dánia történetének 1864 után bekövetkezett fejlődése ad?

Nem hangos programmok, nem jelszavak harsogása és nem zajos zászlóbontások következtek be Dániában az 1864. évi háború- és területvesztés után. A belső politika, elsősorban pedig a kultúrpolitika gyökeres átalakulása magával hozta a birtokviszonyok megváltozását, de a mezőgazdasági termelés átalakulását is. Ennek az időszaknak kezdetén Dánia parasztságának az országban való súlya semmiben sem különbözött más országok parasztságának szerepétől és íme a következő generációban ugyanez a dán parasztság az ország vezetőosztálya lett. Mert az 1864. évi vereségnek leckéje a dániai élet kifejlődésére óriási hatású lett és ez a hatás napjainkig is érezhető. A háború szomorú következményei régi doktrínákat és felfogásokat fűjtak el és a nemzeti erők összekalapálása a dán nép fejlődésének új alapot adott. A XIX. század első felében a dán parasztság is ellenese volt a haladásnak, tunya és gyanakvó, a kísérletektől irtózó és képtelen volt szövetkezeti együttműködésre. De mindazok, akik ma Dániában járnak, megállapítják, hogy a dán paraszt ma előrenéző, a tudomány iránt érdeklődő, tanulékony és fogékony s a szövetkezést megbecsülő.

Sir Michael Sadler oxfordi egyetemi tanár azt mondja a dániai parasztközösségről szóló munka előszavában: „Ennek az átalakulásnak titka nyílt titok. Nagyszívű patrióták csoportja mozgatta meg honfitársait tanításaival és példájával.“ A dán parasztság tehát nem valami erupció folytán alakult át a XIX. század második felében azzá, ami lett és nem valami forradalom útján vált úrrá Dániában, hanem olyan kulturális mozgalom következtében, mely kitermelte magából a dán közművelődés legerősebb pillérét, a népfőiskolát.

Grundtwigt, aki pap, költő, történetíró és reformer volt, így állította fel azt a célt, melyet a népfőiskolával el akar érní: „Mint dán polgárnak legfőbb vágyam az, hogy Dániában népfőiskola nyíljon meg, mely az egész ország fiatalsága részére elérhető legyen, mely saját értékeinek feltárására vezessen, mely irányítást adjon polgári kötelességeinek teljesítésénél, a haza valóságos szükségleteinek felismerténél. Az ifjúság hazaszeretétét az anyanyelv táplálja és a nemzet történetének megismerése s a dán dal szeretete. Ilyen iskolák népünk lelki és anyagi haladásának lesznek előmozdítói.“ Gyakorlati gazda fülének kissé elvont értékű szavak ezek, de mint az események mutatták, mégis a legnagyobb gyakorlati eredményekre vezettek. A Grundtwigt és tanítványaitól a fenti program elvei szerint alapított népfőiskolák komoly és alapos tudást adtak és ezt különösen a falusi gazdák fiai és lányai igyekeztek megszerezni, 1860 és 1880 között a dán vidék kultúrájának emelésével valóságos csodát értek el és ugyanakkor, amikor a városi lakosság a maga egészében változatlan és mozdulatlan maradt, a parasztság átalakult és felemelkedett. Az 1864-et követő húsz esztendőben az ezen iskolákból kikerült dán paraszt ifjak és paraszt nők vitték előre Dániában a demokratikus átalakulás gondolatát, a mezőgazdasági haladás követelményeivel együtt. Szó sem lehet arról, hogy a dán parasztság ezzel a mozgalommal az egész országban mindjárt kezdettől fogva közösséget vállalt volna, de az iskolákból kikerülő felvilágosodás kerületről kerületre, községről községre terjedt és végül az egész ország parasztságának felébredésére vezetett.

A múlt század 80-as éveiben a dán mezőgazdaság is sokat szenvedett a külföldi versenytől, és a gabona árának esése a dán mezőgazdaságot is súlyosan érintette, mert a gabona volt ebben az időben Dánia főterméke. A dán parasztság azonban nem védővámokhoz, hanem technikai javításokhoz nyúlt és a gabonaexportáló országból előbb állatexportáló, majd vaj- és szalonnaexportáló ország lett. Általánosan elismert tény Dániában az, hogy a mezőgazdasági lakosságnak a megváltozott viszonyok között átalakult tevékenysége a népfőiskoláknak tulajdonítható.

Népfőiskoláknak hívják Dániában azokat a felnőtteket tanító iskolákat, melyeket Grundtwigt, Kold és mások alakítottak. Az első népfőiskolát Grundtwigt 1844-ben alakította meg. Jelenleg 60 népfőiskola van évi 7000 tanulóval, akik közül 3800 férfi, 3200 nő. A népfőiskolák megalapításától kezdve mostanig összesen 240.000 hallgató került ki azokból és a népfőiskolák jelentőségének elbírálásánál ránk nézve különösen az lesz érdekes adat, hogy már 1903-ban a dán parlamentnek 35%-a a népfőiskolák végzett tanulóiból került ki. A nép-

főiskola célja az volt, hogy tanító és nevelő intézménye legyen az egész népnek, gazdagnak és szegénynek, a városnak és vidéknek, az ipari munkásnak és gazdának egyaránt. De ezekben az iskolákban a tanulók nagy többsége a faluból származik és különösen a gazdálkodó osztályból: évenként körülbelül 7000 tanuló kerül ki a népfőiskolákból egyenesen az életbe és a túlnyomó nagy többség a gazdák fiaiból és lányaiból. A dán népfőiskolák működése fokozatosan mindjobban a gazdálkodó népesség körében vert gyökeret és történetük magának a gazdálkodó osztálynak történetével szövődött össze. Sokan gondolták és mondták ezekről a főiskolákról, hogy ha majd az ifjúságot hittanra és szent legendákra, történelemre és irodalomra és zenére tanítják és ha elvonják figyelmét a gyakorlati élettől és annak következményeitől, akkor álmodozók meddő generációja lesz majd a dán ifjúságból. A dán népfőiskolák azonban ennek ellenkezőjét bizonyították és annak az igazságára vezettek, hogy a gyakorlati tudás érvényesülése a szellemi és erkölcsi élet bizonyos magaslatát kívánja meg. Hogy ez mennyire bevált Dániában, az mutatja, hogy éppen a népfőiskolák régi tanulói voltak azok, akik a dán mezőgazdaság technikai haladását olyan nagy mértékben előre vitték. William Ashley angol professzor rámutatott arra, hogy milyen óriási értékű volt ezeknek a népfőiskoláknak hatása a dán parasztságra nézve a gazdasági válságban. „A függetlenségnek és önállóságnak új szellemét vitte a dán parasztosztályba. Új reménységet adott a jövőt illetőleg, cselekvésre és előrelátásra tette azt képessé és felvilágosította azokról a lehetőségekről, melyek helyzetében vannak.“

Mi tulajdonképpen a dán népfőiskola? Olyan iskola, melyben a dán parasztság ifjai 18—25 éves korban oktatást és nevelést kapnak. A nemzetközi tejgazdasági kongresszussal kapcsolatosan tartott kirándulásokon alkalmam volt Grundtwigt első népfőiskoláját Lyngby-ban megnézni és ennek az iskolának különösségeit és tervezetét tanulmányozni. Gyakorlati oktatás nincs a népfőiskolán, csak elmélet és ami minket meglephet, az az, hogy nincs tankönyv, nincs vizsga és nincs bizonyítvány. A tanítóktól sem kívánják a diplomát, a közoktatásügyi miniszter nem állapítja meg a tantervet, nem is ellenőrzi azt és teljesen az iskolákra bízta az oktatás és nevelés ügyét. Ezek az iskolák — hogy úgy mondjam — magánvállalkozások és előfordul, hogy az iskola tulajdonosa bérbeadja az iskolát valamely erre kizemelt pedagógusnak. Látogatásunk alkalmából az egyik német kiránduló azt jegyezte meg: „Das ist ja ganz amerikanisch“, mire az iskola igazgatója egész önérettel felelte: „Nein, das ist ganz dänisch.“ A tanulók közül a fiúk november 3-tól március i-ig, a lányok május 3-tól július 31-ig szoktak az internátussal összekötött iskolákban lenni. Tantárgyak a fiúk részére: dán nyelv; dán történelem; a kereszténység és az egyház történelme; Dánia és népének megismertetése természetrajzzal összekötve; általános földrajz; természettan, vegytan; testgyakorlás; rajzolás és festés, ének. A lányok részére: dán nyelv, hittan, történelem, földrajz, természetrajz és természettan, úgy mint a fiúknál, kézimunka és ének. A tandíj internátussal együtt a fiúk részére szolgáló téli időszak 5 hónapjára 375 K, a lányok részére szolgáló 3 hónapra 210 K.

Íme ez a dán népfőiskola szervezete, azé a dán népfőiskoláé, mely olyan csodálatos eredményeket ért el ebben a kis parasztszámban. De meg kell állapítani, hogy 1864 után mezőgazdasági iskolák is keletkeztek, hogy a parasztság fiataljait a mezőgazdasági tudományokkal megismertesse és gyakorlatilag kiképezze. Az első ilyen iskolát 1867-ben alakították, a következőt 1871-ben, a harmadikat 1879-ben. 1929-ben 22 mezőgazdasági iskola volt 2700 tanulóval és ezeknek az iskoláknak egy része egyenesen a legkisebb birtokosok, a huzmandok, talán így mondhatnánk: szellérek részére szolgál. A mezőgazdasági iskolákat a népfőiskolák régi tanulói kezdeményezték és ezért ezeknek szelleme ugyanaz, mint a népfőiskoláké. Hozzájárult az is, hogy az iskoláknak ezen két csoportja között szoros összefüggés van ma is. A mezőgazdasági iskolákban a népfőiskolákhoz hasonló oktatás is van, mely történelemre és mitológiára is kiterjed, de természetesen a főszerep itt mégis a technikai tudás fejlesztésén van. A legkisebb birtokosok, a huzmandok részére szolgáló mezőgazdasági iskolákban a kultúrelméleti tantárgyakat nagyobb mértékben tanítják, abból indulva ki, hogy ezeknek a törpebirtokosoknak gyermekei csak télen részesülhetnek felnőttek részére való oktatásban, míg a nagyobb birtokosok gyermekei a népfőiskolát és a mezőgazdasági iskolát végezhetik. Általánosnak mondott tapasztalat, hogy a népfőiskola végzése után a mezőgazdasági iskola hallgatói sokkal jobb eredményt tudnak elérni.

Az 1864 után és nem kis részben népfőiskolák útján beállt gazdasági fejlődést néhány adat mutatja:

Dánia kivitele így alakult:

	1866—70	1871—81
élő marha	52.200 darab	108.800 darab
hús	110.000 q	270.000 q
vaj	49.000 q	153.000 q
élő sertés	44.600 darab	278.100 darab
bacon	50.000 q	79.000 q

Az 1864. év utáni 20 esztendő talán a dán parasztság hőskorának nevezhetjük, annak a komák, melyben ez a passzív, haladás iránt más nemzet parasztjainál nem fogékonyabb parasztnép egy háborús vereség után, összeszorított fogakkal és erős akarattal alapozta meg Dánia mai jólétének alapját olyan önzetlen, idealista emberek vezetése alatt, akik az általános tudásban látták a jövő jólét alapját. Ha ezt a szellemi diszpozíciót a dán parasztság nem kapta volna meg ebben a két évtizedben, ha nem erősödött volna meg benne a fogékony-ság ez alatt az idő alatt a mezőgazdaságban alkalmazható technikai javítások iránt és ha nem fejlődött volna benne nem utolsó sorban a népfőiskolák szellem-erkölcsi tanításainak hatása alatt a szövetkezeti hajlam, akkor a dán parasztság nem tudta volna gazdálkodását azokra az alapokra fektetni, amikre fektetnie kellett a tengerentúli gabona-verseny rászakadása után. Hogy a tengerentúli gabona-verseny Dániában is milyen mértékű volt, azt mutatja a búza és rozs átalakulása. 1871—1875-ben egy tönde (kb. 1 q) búza 20 dán K volt, 1 q rozs 14.5 dán korona, 1881—1885-ben 14.8 K a búza, 11.3 K a rozs ára és a követ-

kező 5 éves ciklusban 1886—1890-ben a búza ára 12.6 K-ra, a rozsé 10 K-ra esett.

Az 1864 után és 1864 folytán megerősödött munkaenergiát már maga az a tény is mutatja, hogy 1864-től 1919-ig Dániában a mezőgazdaságilag művelt terület 420.000 hektárral, mintegy 12%-kal emelkedett és ez különösen a Jütland déli részén elterült Heide, pusztaság meliorációjával és kultúra alá fogásával lett lehetővé. Ha azt nézzük, hogy Dániának összesen 4.3 millió hektár területe a birtokosok egyes kategóriái között hogyan oszlik meg, akkor látni fogjuk, hogy ez a kis ország milyen nagy mértékben vált parasztszággá attól az időtől kezdve, hogy a dánok kiváló írója, Ludvig Holberg, Jeppe zsellérben a buta elmaradott dán paraszt nevetséges és szánalmas képét rajzolta meg. 120 hektárnál nagyobb birtoka 1929-ben Összesen mintegy 1000 birtokosnak volt és a területnek mindössze 7%-át foglalták el ezek a birtokok. A 10—120 hektáros birtokok a megművelt területnek 76 százalékát foglalják el és így csak 17% esik a 5—10 hektáros birtokokra.

Nem mulaszthatom azonban el, hogy az újabkori dán földreformról is ne mondjak valamit, amely reform 1929-ig a huzmandnak nevezett apró birtokok számát 18.000-re emelte. 1880-ban kezdett a dán állam a huzmandokkal, a zsellérekkel foglalkozni: esti tanfolyamokat, téli gazdasági iskolákat rendezett részükre, háziiparra és más munkára tanította őket. Az első huzmand törvényt 1899-ben hozták abból a célból, hogy a mezőgazdasági munkások földhöz juthassanak anélkül azonban, hogy az így földhöz juttatónak függetlenítenék magukat a nagyobb gazdaságokban végzendő munkától. Azok a huzmand birtokok, melyeket a törvény segítségével létesítettek, nem voltak ugyanis olyan nagyok, hogy a családot teljes mértékben foglalkoztatták és ellátták volna és így kénytelenek voltak a huzmandok más gazdaságokban is munkát keresni. Ezt a törvényt több ízben módosították és az eredeti törvény rendelkezései szerint 5 évre 10 millió dán koronát szavaztak meg kis gazdaságok, huzmandstrugok megszerzésére. Az ilyen birtok talaj-, épület- és felszerelés értékét rendszerint 4000 K-ban állapították meg, és az aki ilyen birtokot akart szerezni, ennek az összegnek egytizede fölött kellett, hogy rendelkezzen, míg kilentizedét állami hitellel kapta 3%-os kamatozással és igen kedvező törlesztéssel. 1904-ben már 15 millió K-t szavaztak meg a következő 5 évre és a birtokok értékét 5000 koronára emelték fel. 1909-ben 20 millióra emelték a következő 5 évre szóló állami hitelt, a birtokok értékét pedig 6500 K-ra. 1914-ben 5 évre évi 5,000.000 K-t szavaztak meg, a birtokhitel értékét 8000 koronára emelve és 1917-ben 2 hektár középminőségű földben állapították a huzmand birtokok legkisebb terjedelmét, hitelértékét 10.000 K-ban, 1921-ben és 1922-ben már évi 12 millió K-t szavaztak meg azzal az elvi változtatással, hogy ez az összeg nemcsak mint az állam által adott kölcsön használható fel, hanem a magas építkezési költségek következtében állami segítségként is. 1921—1922-ben a birtok hitelértékének felső határa 22.000 koronában határozott meg, melyből 60% az állam által adott kölcsön, 30% közvetlen segély volt. 1924—1925-ben 20.000 korona hitelérték mellett 80% volt a

kölcsön és 10% a közvetlen segély. 1924-től kezdve az évi 12 millió koronával a közvetlen segélynyújtás megszűnt és ehelyett építkezésekre nyújt az állam külön hitelt. 1927-től kezdve 3 évre 8,000.000 koronát vettek fel évenként és ez az összeg áll most is rendelkezésre. 1929 végéig 18.500 ilyen kisbirtok alakult 150 millió korona államkölcsönrel, kereken 7 hektár átlag-, 130.000 hektár összterjedelemben. Nem akarok párhuzamot vonni a mi földreformunk és a dán földreform elgondolása és átgondoltsága között, csak azt az egy, de nagy különbséget akarom kiemelni, amely végeredményben a dán reform eredményét s a mi reformunknak ma már alig kétséges eredménytelenségét idézte elő, azt, hogy a dán huzmandoktól a megszerzendő birtok, épület és felszerelés értékének egytizedét kívánták meg és a kilenctizedrészből adott kölcsönrel az állam nemcsak a földről, hanem megfelelő épületekről, megfelelő élő- és holtfelszerelésről is gondoskodott, szóval arról, ami a munkáskézen kívül a gazdálkodáshoz elmaradhatadatul szükséges, holott a magyar reformból a felszerelés gondolata teljességgel elmaradt.

Térjünk vissza azonban a múlt század 80-as éveiben a gabonaárak esése folytán beállt dániai válság szemléléséhez. 1885-ben Dániában a szántóföld 91.44%-át foglalta el a gabona és 63%-át a gyök- és gumósnövények, ennek is több mint fele burgonya volt. 1930-ban a gabonaterület 69% volt már csak, ellenben a gumó- és gyök-növények 30%-ot foglaltak el és a burgonya csak $\frac{1}{3}$ -a volt ennek a területnek. Talán misem mutatja jobban a dán mezőgazdaság változásának irányát, mint ez. A gabonatermőterület csökkenését azonban a termésátlagok emelkedése bizonyos mértékben ellensúlyozta, mert 1889 és 1930 között a hektáronkénti termésátlag búzánál 15.5 q-ról 26.7 q-ra, rozsnál 17.5 q-ról 24.2 q-ra, zabnál 13.9 q-ról 20.7 q-ra, árpánál 12.3 q-ról 17 q-ra emelkedett. A gyök- és gumósnövények közül a burgonyatermés 85 q-ról 123 q-ra, a takarmányrépatermés 438 q-ról 540 q-ra emelkedett. Ez az átalakulás a 45 év alatt nem egyszerre és nem egységesen történt, hanem fokozatosan és különböző tempóban. Nem akarok hosszabban időzni ez átalakulás leírásánál, mert hiszen különösen az utóbbi időben szinte közhellyé vált nálunk annak a dán példának emlegetése, melyet olyan egyszerűen átültethetőnek képzelnek. A dán mezőgazdaság korántsem tért rá olyan gyorsan és olyan egyszerűen arra az útra, melyen most halad, arra az útra, hogy magasminőségű állati termékek produkciójával igyekszik magának jövedelmet biztosítani. A gabonaértékesítés! válság hatása alatt a dán gazdák tényleg az állattenyésztésre nagyobb mértékben tértek át, de még nem állati termékeket, hanem állatokat adtak el és vittek ki nagy mennyiségben és így 1882—1886-ban egy évben átlagosan mintegy 20 millió korona értékű szarvasmarhát, 19 millió korona értékű sertést exportáltak, a vajkivitel értéke még csak 24 millió korona, a szalonna- és sonkakivitel értéke 9 millió korona volt. Ezzel szemben már akkor is behoztak mintegy 10 millió korona értékű kenyérgabonát és 6 millió korona értékű zabot, tengerit, de körülbelül ugyanannyi értékben vittek ki árpát. Annak az átalakulásnak tehát, mely a tengerentúli verseny következtében előállt gabonaár-

devalvációknak következménye volt, Dániára nézve legjellegzetesebb elsődleges hatása abban mutatkozott, hogy a gabonatermelés, elsősorban a rozstermelés csökkentésével az állatok takarmányozásához szükséges termények nagyobb mértékű előállítására tértek át és ennek hatása a szántóföld felhasználásánál elsősorban a répatermő terület rendkívül jelentékeny megnövekedése volt, a külkereskedelmi forgalom alakulásában pedig az, hogy a gabonakivitel csökkenésével az állatkivitelre helyezték át a súlypontot. Az átalakulásnak további etapja az lett, hogy élőállatok helyett állati termékek produkcióját és pedig vajnak, baconnek és tojáshoz termelését és kivitelét szervezték meg. A répatermő terület az utolsó évszázadban egész kolosszális emelkedést mutat; 1870-ben mintegy 5000 hektár volt a répatérség, most 518.200 hektár és a világ összes országai között Dániában van viszonylag a legnagyobb takarmányrépa terület, ami az egész répatérségből 1930-ban 414.900 hektár volt. Ehhez csak a méret jellemzése céljából említem, hogy nálunk a répatérség 110.000 hektár.

A szántóföldi terület felhasználásának szemléltetésénél azonban talán nem volna helyes, hogy éppen csak a mi, a dánokétól annyira eltérő viszonyainkat tennők összehasonlítás tárgyává. Talán meggyőzőbb ennél, ha Angliával hasonlítjuk össze, azzal az Angliával, ahová tulajdonképpen Dánia állati termékeinek olyan óriási mennyisége megy. Harald Fabemak, a dán mezőgazdasági társaság közlönyében a „Tidsskrift for Landøkonomi”, 1930-ban közölt tanulmánya szerint:

A gabona területe 1889—1893-ban Dániában 1,186.000 hektár volt, 1923—27-ben 1,277.000. Ennek a területnek termése 1889—1893-ban 1.800.000 takarmányegység, 1923—1927-ben 2,507.000. Angliában a gabonaterület 1889—1893-ban 2,664.000, 1923—1927-ben 2,123.000; a termés takarmányegységeiben 1889—1893-ban 4,8x4.000, 1923—1927-ben 3,930.000. A gabonaterület Dániában tehát jelentéktelenül, a termés jelentéktelenen, csaknem 40%-kal emelkedett; Angliában a terület közel 20%-os csökkenése mellett a termés közel 18%-os csökkenése mutatkozik. A gyök- és gumónövények termőterülete Dániában 1889—1893-tól 1923—1927-ig 116 ezer hektárról 480.000 hektárra, tehát 300%-kal emelkedett, amikor Angliában ez a terület 896 ezer hektárról 704 ezer hektárra, tehát kerek 20%-kal esett, a termés pedig Dániában 400.000 takarmányegységről ennek hatszorosára, 2,400.000 takarmányegységre emelkedett és ugyanebben az időben Angliában 3,400.000-ról 2,800.000-re esett. A mesterséges takarmány és természetes széna produkálására használt terület Dániában 1889—1893-tól 1923—1927-ig 942.000 hektárról 819.000 hektárra csökkent ugyan, de a termés 1.300.000 takarmányegységről 2,100.000 takarmányegységre, tehát mintegy 60%-kal emelkedett, ellenben Angliában 300.000 hektárral csökkent terület mellett a termés is 200.000 takarmányegységgel lett kevesebb. Meg kell még jegyeznünk azt is, hogy a gabona szalmája is csaknem 40%-kal emelkedett a megfigyelt időszakban.

A vetésforgó a dán gazdaságokban igen különböző, de a mezőgazdasági üzemek többségében a különbözőségek nem igen nagyok és általában a váltógazdaságokhoz igyekeznek alkalmazkodni annyira, amennyire azt a gyakorlati élet szempontjai lehetővé teszik. A 7—8-as forgórendszer az ország legnagyobb részére tipikus. A meghatározott vetésforgónak egyébként kisebb jelentőséget tulajdonítanak mostanában, mert a nagy állatállomány következtében a talaj trágyázása tekintetében szabadabban mozognak és a szabadgazdálkodást könnyebben

viszik keresztül. Az istállótrágyán kívül a műtrágyát óriási mértékben használják. Az utolsó évben nem kevesebb, mint 678.000 tonna műtrágyát hoztak be az országba 65 millió korona értékben.

Talán felesleges kiemelni, hogy mit jelent az egyes mezőgazdasági üzemek és egy egész ország mezőgazdasági üzemének átszervezése a gabonatermelésről az állati takarmány és elsősorban a répa termelésére, úgy, hogy a súlypont a gabonatermelésről az állatok takarmányozásához szükséges termelésre tolódjék át. A répatermelés fent mutatott óriási megnagyobbodását azok a gyakorlati és tudományos kísérletek vezették be, melyek a répának igen nagy takarmányértékét mutatták ki.

Ha mármost azt az átalakulást, mely a dán mezőgazdaságban újszólván szemünk láttára az utolsó évtizedekben végbement, számokban kívánjuk kifejezni, akkor csak a legfontosabb, legkiugróbb eredményeket igyekszem kiemelni.

Dánia szarvasmarhaállománya 1930-ban 3,100.000 darab, ebből tehén 1,633.029 darab, 1000 lakosra esik 876 darab szarvasmarha, 461 darab tehén, a megművelt terület 1000 hektárjára 1057 darab szarvasmarha, 557 darab tehén.

Magyarország szarvasmarhaállománya 1931-ben 1,814.000 darab, ebből tehén 904.000 darab, tehát 1000 lélekre esik 213 darab szarvasmarha, 107 darab tehén, 1000 hektárra 224 darab szarvasmarha, 112 darab tehén.

Dánia sertésállománya 1931-ben 5,232.000 darab, esik 1000 lélekre 1477 darab, 1000 hektár művelt területre 1783 darab.

Magyarország sertésállománya 2,714.000 darab, 1000 lélekre esik 350 darab, 1000 hektárra 333 darab.

Dánia baromfiállománya 22 millió darab.

Magyarország baromfiállománya 38½ millió darab.

Dánia kivitelek 1930-ban: vajban 437 millió K értékű, baconben 510 millió K értékű, tojásban 82 millió K értékű, szarvasmarhában 50 millió K értékű.

Dánia egész kivitelének értéke 1930-ban 1518 millió K volt és ebből a mezőgazdasági termények exportjának értéke 1216 millió dán K, az egész kivitelnek 80%-a. A behozatal értéke 1634 millió K volt és ebből a mezőgazdasági termények értéke 286 millió K, ami úgy oszlik meg, hogy takarmányanyagokra 190 millió K, műtrágyára 62 millió K és különféle cikkekre 34 millió K esik. A dán mezőgazdaság tehát csaknem 1 milliárdos plusz egyenleggel szerepel a dán külkereskedelem mérlegében, ami maga is mutatja óriási teljesítőképességét.

Nem lehet azonban Dánia mezőgazdaságának átalakulásáról beszélni a nélkül, hogy az ottani szövetkezeti mozgalomról és szövetkezeti hálózatról ne beszéljünk. Amikor a múlt század utolsó évtizedében a dán parasztságra rászakadt a tengerentúli gabona versenye, akkor ez a parasztság átérezte az átalakulás szükségességét, de megérezte azt is, hogy a kis parasztüzemek ezreiből kikerülő kismennyiségű különféle árukkal nem lesznek képesek a világpiacon és elsősorban az annyira igényes angol piacon boldogulni. És míg más országokban a szövetkezeti mozgalom felülről és kívülről, Angliában az iparból, Németországban a középosztályból, nálunk a központból indult ki, addig Dániában ez alulról, a faluból indult el útjára azoknak a férfiaknak segítségével, akik a népfőiskolákban magukba szívták a bajtársi érzést, az együttműködés szellemét. Dánia egyik pénzügyminisztere, Lassen, a következő szavakkal jellemezte azt a szellemi dispoziációt, melyben a dán parasztok voltak akkor, amikor a válság nyomása alatt

a szövetkezeti szervezkedésre elsősorban a tejértékesítés céljából áttértek: „Minden termelő azt hiszi, hogy az ő tehenének teje, az ő sertésének szalonnája a legjobb és nem szívesen barátkozik meg azzal a gondolattal, hogy az ő terméke összevegyíttessék a szomszédja termékével. A tejszövetkezeti tagoktól azonban mégis azt kívánták meg, hogy az, akinek jó és egészséges tehenei vannak, aki jól tartja és takarmányozza azokat, bizalommal engedje összevegyíteni tejét szomszédai tehenének tejével és ha haszon mutatkozik ebben az üzletben, megossza azt jók és rosszak között. Ilyen kölcsönös bizalom nem volt szokásos a dán parasztok között sem és ha mégis járásról járásra, faluról falura terjedt a mozgalom, annak oka az volt, hogy a parasztok széles rétegeiben az összetartás és bajtársi érzés vált úrrá.“ Nincs ország a világon, ahol a szövetkezeti mozgalom viszonylag olyan nagy lenne és többet ért volna el, mint Dániában. Ez a mozgalom, amiről egyes dán írók azt írják, hogy csak kevéssel volt kevesebb, mint egy forradalom, eredményezte, hogy a dán mezőgazdaság a múlt évszázad második évtizedében uralkodó válságot jobban kibírta, mint más országok parasztsága. Ezekben az években vert gyökeret a szövetkezeti eszme a dán falvakban, mert a helyzet súlyossága megtanította a gazdákat, hogy együtt haladjanak helyzetük javítása céljából. Az egyes mezőgazdasági üzemekből származó termékek összegyűjtése, kezelése és értékesítése egy olyan országban, ahol nagybirtok úgyszólván egyáltalában nem volt, az eredményes gazdálkodásnak jókor belátott elengedhetetlen feltétele volt. De az, hogy a szövetkezeti mozgalom a dán mezőgazdaságban olyan nagy mértékben elterjedt, bizonyos feltételektől is függött, melyek más országokban kisebb mértékben vannak csak meg. Ilyen feltétel volt a nemzeti jellem Dániában, ahol nagy különbségek nincsenek sem a természet alakulásában, sem a birtokviszonyokban, ahol a népek veleszületett egyszerűsége és lelki kiegyensúlyozottsága megvan, ahol nincs tüzes lelkesedésben való izzás, de csüggedésig való lehülés sem, s így a tervszerűen megépített munkának keresztülvitele könnyebb volt. A nemzeti karakterhez tartozott az összetartás érzése, melyen végső eredményben minden szövetkezés nyugszik. További kedvező feltételek voltak a dán szövetkezeti mozgalom keletkezésénél a községi életnek nagy önállósága, a népfőiskolák és a mezőgazdasági iskolák tevékenysége, az iskolákból kiáradó felvilágosodottság. Egyébként is Dániában a mezőgazdasági viszonyok nagyjában igen egységesek, a távolságok aránylag kicsinyek, a lakosság sűrűsége nagy, a közlekedési eszközök jók, úgy, hogy az, amit az egyik helyen mutattak, ami az egyik helyen sikerült, az gyorsan elterjedhetett az egész országban. Ilyen kedvező körülmények között válhatott a dán szövetkezeti mozgalom olyanná, hogy úgyszólván minden dán farm a szövetkezeti szervezetek hálózatába tartozik és igen jellemző, hogy általános az a felfogás, mely szerint a huzmandstrugra vonatkozó törvényhozással kreált 18 ezer kisgazdaság fejlődése szövetkezeti mozgalom nélkül lehetetlen lett volna és hogy a kisebb és nagyobb szövetkezetek segítségével vált csak lehetővé a jómódnak az a mértéke, melyet mindenki, aki Dániában járt, hazagondoló fájdalommal állapított meg.

Nem szeretnék a nálunk is annyira emlegetett és eléggé ismert dán szövetkezeti helyzetről csaknem közhelyként ható adatokat közölni. De mégsem mulaszthatom el, hogy egynéhány számot ne emeljek ki, mely számok alkalmasak a dán egyesületi és szövetkezeti hálózat és az eredmények megfigyelésére és megjegyzésére.

Mindenekelőtt disztíngválni kell a kooperáció két formája, a szövetkezet és az egyesület között. Nem 100 százalékig, de nagyjában áll az, hogy a termelés előmozdítására Dániában egyesületek, az értékesítés közös lebonyolítására szövetkezetek működnek. A múlt évben a lótenyésztő egyesületek száma 180 volt 250 ménnel, 16.000 taggal és ezekhez az egyesületekhez az egész kancaállománynak mintegy 43%-a tartozott. Szarvasmarhatenyésztő egyesület 1139 volt 27.000 taggal és ezekhez a szövetkezetekhez a tehénállomány 20%-a tartozott. A tejelést ellenőrző egyesületek száma 1517 volt 630.000 tehénnel, ami az egész tehénállomány kerek 40%-át tette ki. Ezek a tehének átlagosan 4751 kg tejet adtak, 4.22% zsírtartalommal, 200 kg tejszírhozammal. Ezeknek a számoknak megvilágítására kénytelen vagyok újabb adatokat ismertetni. Magyarországon az ellenőrzés alatt állt tehének száma 1931-ben 22.300 darab volt, az egész tejelő tehénállomány 2.82%-a és a tehenenkénti átlagos tejhozam 3480 kg. Németországban 1,064.000 tehén állt ellenőrzés alatt, ami a tehénállomány $i r$ 3%-a volt és a tehenenkénti tejhozam 3795 kg volt. Nálunk túlnyomórészt uradalmi ellenőrzött tehének és Németországban is jórészt uradalmi ellenőrzött tehének 1200—1500 kg-mal kevesebb átlagtejhozamot adtak, mint a dán parasztek ellenőrzött tehenei és a mi ellenőrzött teheneink fejési átlaga körülbelül annyi, mint a dán tehénállomány országos fejési átlaga, a mi országos fejési átlagunk 1000 kg-mal áll a dániai mögött. 1394 tejszövetkezet működött és egy tejszövetkezet átlagos napi tejtermelése 10.000 kg volt, egy szövetkezethez átlagosan 1075 tehén tartozott és tehenenként átlag 3200 kg tejet szolgáltatott be. Az egész vajkivitel 90%-át a tejszövetkezetek szolgáltatták. 53 sertésvágószövetkezet működött 20 magánsertésvágóvállalat mellett és a szövetkezed sertésvágókban kereken 5.000.000 darab sertést vágta, az egész levágott sertésmennyiség 83.5%-át. Ezek a sertésvágószövetkezetek a tojáskiviteliszövetkezetek intézményével együtt kereken 200 millió darab tojást exportáltak, az egész tojáskiviteli mennyiség 23%-át. 244 sertéstenyésztőegyesület is van és pedig külön a yorkshirei sertések részére és ezek az egyesületek az elmúlt számadási évben 6500 kant és 5600 kocát adtak el tagjaiknak. A sertéstenyésztőegyesületeknek működéséről meg kell jegyeznünk azt, hogy a sertések teljesítőképességének vizsgálatát és ellenőrzését nagymértékben alkalmazták.

Nálunk általában inkább csak a dán tejszövetkezeteket és bacongyártó szövetkezeteket szokták emlegetni, holott a szövetkezeti szellem a dán parasztot a beszerzéseknél is nagymértékben vezeti. Így 6 szövetkezeti központ 1372 helyi szövetkezettel a múlt évben 80.000 tagot foglalt magában, akiknek $\frac{1}{2}$ millió tehén volt tulajdonában és akik 118 millió dán korona értékben szereztek be takarmányt, mely összeg az egész dán takarmányszükséglet értékének 40%-át teszi ki. 1400 szövetkezet és egy szövetkezeti központ szerezte be az egész dán szükségletnek mintegy 40%-át 24 millió korona értékben.

És most még csak néhány számot arról, hogy miként boldogul a dán gazda. A dán üzemstatistika 200 farm üzemadatai alapján (a 200 farmból 10—50 hektár terjedelmű volt 112 ferm) megállapítja, hogy egy hektár átlagos évi tiszta jövedelme 1928—1929-ben 160 dán korona volt, ami a gazdaságban levő tőke 6.5%-os jövedelmezőségének felel meg, 1929—1930-ban 144 dán korona, a tőke 5.8 százalékos kamatozásával. Ehhez összehasonlításként csak azt az adatot veszem, melyet Juhos Lajos tanár 1929-re nézve — igaz, csak 28 magyar kisgazdaságra

nézve — kimutat és amely adat szerint az átlagos tiszta jövedelem két holdanként átlag 23.09 pengő volt, a vagyontőke 1.25 százalékos kamatozásával. Vagyis két holdra és pengőre számítva: kereken 23 pengős jövedelem 124 pengős dán jövedelemmel áll szemben!

Neoagráriusok és agrárreformátorok nemcsak követendő, hanem könnyen követhető mintaképet is látnak Dániában. Mintha a Duna és Tisza közén úgy sütné a nap, úgy esnék az eső, mint a Skagerrak és Kattegat övezte dán félszigeten. Mintha a bugaci, vagy a karcagi legelő, melyen sokszor már júliusban, csaknem mindig augusztusban „ég a napmelegtől a kopár szik sarja“, éppen olyan jó lenne a marhanevelésre és tejgazdaságra, mint a füneni vagy seelandi tanyák kaszálói, melyeken a düstógyű vörös dán tehének egész nyáron táplálékot kapnak. De más megváltoztathatatlan különbségek is vannak. Egy tonna baconnak Frederidából Londonig való szállítási költsége 285 pengő, Budapestről Londonba 1125 pengő. Egy tonna vajnak Frederidából Berlinbe való szállítási költsége 64 pengő, egy tonna vajnak Budapestről Berlinbe való szállítása 135 pengőbe kerül. Dánia ott van a nagy fogyasztópiachoz, a világhiachoz, Angliához ily közelségben és a tengeri szállítás kedvező lehetőségeinek birtokában és közvetlen határos Németországgal, másik nagy fogyasztópiacával. Anglia a világ vajfeleslegének 65%-át fogyasztja és Anglia eddig vámmentes és igényes piaca volt mindennek, ami jó. Mi pedig itt a kontinens közepén fantasztikusan rossz határokkal, tengertől távol, önellátásra törekvő szomszédok vámbástyái közé zárva, mi tudjuk megcsinálni jóindulatú fantaszták elképzelése szerint azt, amit Dánia tud? Kurt Ritter berlini egyetemi tanár ugyanezt a kérdést vizsgálva a német mezőgazdaságra nézve azt a következtetést vonja le, hogy: „Mindez azt mutatja, hogy a német mezőgazdaságnak dán minta szerint való átszervezése komolyan nem jöhet figyelembe.“ Dánia nagyszerű mezőgazdasági fejlődése a kisbirtokon épült fel; de egy olyan kisbirtokon, melynek művelői a tudás vértetében és a szövetkezés bástyái között küzdhettek.

Ámde tévedés volna azt hinni és azt mondani, hogy Dánia nem adhat nekünk megszívlelésre érdemes tanulságokat. Ezek a tanulságok azonban inkább szervezéstechnikai, mint termeléstechnikai tanulságok. A dán népfőiskolák és mezőgazdasági iskolákból kirajzott százazrek vitték előre a tudás és a szaktudás útjára a dán parasztot. Naivitás volna azt kívánni, hogy ugyanezt az oktatási és nevelési rendszert ültessük át a magyar talajba, mely egészen más, mint a dán, magyar népünk közé, melynek természete és észjárása más, mint a dán paraszté. De vannak általános igazságok, melyek mindenhol érvényesek és ilyen az, hogy a nép általános műveltsége és szaktudása boldogulásának fő előfeltétele. A dán népfőiskolák szellemét vegyük át oktatásügyi intézményeinkbe és a szaktudásnak juttassunk nagyobb teret a nép vezetőit, a papot, tanítót, jegyzőt képző intézményekben. A gazdasági iskolát végzetteket azután segítse az állam minden akciójában, melyet ki tud fejteni és hadd tudja meg a nép, hogy ami előnyt, kedvezményt az állam nyújtani tud, az odajut majd azokhoz, akik igyekeztek a gazdalmesterséget tanulni is. A mi parasztunk magányos természetű, aki

inkább zord magányban üvölti most a kivert farkasok dalát, mintsem nyájban, egyesült erővel keresse boldogulását. Már több év előtt kifejtettem és azóta is sokan kívánják már a termelőszövetkezetek létesítésének szükségességét, és ma is, a dán példa fényességében is csak azt mondhatom, hogy a szövetkezeti termelés és értékesítés megszervezésével megközelíthetjük Dániát, e nélkül szegény és elmaradott parasztországgá válunk, mint amilyen Szerbia vagy Románia. Láttuk azt, hogy Dániában a nagy paraszt és a huzmand egyaránt egy hatalmas termelő és értékesítő szövetkezeti szervezetben van. Nálunk a termelésre az egyesületi, az értékesítésre a szövetkezeti szervezet kellene. És ha például a termelő-, illetőleg tenyésztőszövetkezet, vagy egyesület kapná a nemesített vetőmagot az egyes gazda helyett, ha nem a község kapna állami segítséggel tenyészállatokat, hanem a gazdák szervezetei, ha a hússertés- vagy baromfiakció nem az egyénre, hanem a szövetkezésre támaszkodnék, ha a földbirtokpolitikát nem a földéhesek gyomorkorgásának hangossága, hanem a kooperáció szellemerkölcsi és anyagi fundamentuma determinálná, akkor térnénk rá a boldogulásnak, a fejlődésnek valóban egyedül üdvözítő útjára.

ÉBER ERNŐ